

KRISTÓ GYULA

ADATOK A FIATAL KÁROLY RÓBERT KÜLFÖLDI KAPCSOLATAIHOZ

A nápolyi Anjouk családjából származó Károly Róbert 1300 augusztusában 12 évesen érkezett meg a Magyarországhoz tartozó dalmát tengerpartra, akkor, amikor még élt az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András. Azzal a nem titkolt szándékkal jött, hogy az Anjouk és az Árpádok közti dinasztikus kapcsolat alapján — kétségbe vonva III. András Árpád-házi származását — elfoglalja a magyar királyi trónt. Sikerét arra alapozta, hogy maga mögött tudta a hatalma csúcsán álló pápaságot, a pápai hűbérnek számító Nápolyi Királyságot (amelynek trónján ekkor nagyapja, II. Károly ült), továbbá élvezte a Nápolyhoz legközelebb eső magyarországi területek, a Délvidék főurainak támogatását. Gyorsan haladt előre az ország belseje felé, az új évszázad első napjaiban már Zágrábban tartózkodott. Károly Róbert egyértelműen trónkövetelőnek számított, hiszen a törvényesen megkoronázott magyar királyt akarta trónjáról letaszítani. A fegyveres összeütközés csak azért maradt el közöttük, mert a véletlen (egyes külföldi hírek szerint méregpohár képében) közbeszólt: III. András 1301 januárjában fiú utód nélkül meghalt. Károly híveivel együtt gyors ütemben folytatta útját Magyarország közepébe, és ez év tavaszán Esztergomban meg is koronázták. A magyar trón azonban nem hullott Károly ölébe, hiszen 1301-ben II. Vencel cseh király fia, Vencel, majd 1305-ben Ottó bajor herceg tartott igényt a magyarországi főhatalomra, s nemcsak Károly Róbertnek, de Vencelnek és Ottónak is sikerült magyar királlyá koronáztatnia magát. Így a 14. század első évtizedében Károlynak osztoznia kellett a főhatalomban másokkal. Károly Róbert „hosszú menetelése” a Magyarország feletti erős királyi hatalom megszerzéséhez több mint két évtizedig tartott. Ennek az útnak két szakasza különíthető el. Az első 1300-tól 1310-ig, Károly harmadik, immár végleges és jogérvényes koronázásáig terjed. Ekkor a fő gondot a rivális királyok elleni harc jelentette. E szakasz végére Károlynak sikerült a magyar társadalom nagy részét — mint utólag kiderült, a tényleges hatalmat gyakorló nagyurakat csak formálisan és felületesen — a maga oldalára állítania. Az 1310. évi koronázás után azonban a Károly mögött felsorakozó nagyurak felmondták az engedelmességet királyuknak, és a második szakaszt az ellenük folytatott fegyveres küzdelem jellemzi.¹ A konkrét viszonyokból adódik, hogy az első szakaszt a nemzetközi politika tükrében is vizsgálhatjuk, a második szakasz pedig — amelyre jelen rövid írásunkban nem térünk ki — döntően a magyarországi belpolitika témakörébe tartozik. Az *Anjou-kori oklevéltár* nyitó kötetei megadják

¹ Minderre I. Károly Róbert emlékezete. Szerk. KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC. Bp. 1988. 11–23.; ENGEL PÁL—KRISTÓ GYULA—KUBINYI ANDRÁS: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. 45–55.

a lehetőséget arra, hogy az első szakaszt illetően néhány új (a magyar történetkutatásban még egyáltalán nem vagy csak alig hasznosított) adat tükrében alkossunk képet a fiatal (12–22 éves) Károly Róbert külföldi kapcsolatairól. Nem lehet feladatomban e helyütt a részletek aprólékos bemutatása, a sokszor bonyolult folyamatok kimerítő ábrázolása, inkább csak azt szeretném érzékeltetni: a teljességre törekvő anyaggyűjtés (az 1301–1310 közötti időszakra vonatkozó közel kétezer oklevél) mily mértékben járulhat hozzá nagyobb összefüggések tisztázásához, illetve hogy olykor a diplomáciai jellegű kútfők is becses belpolitikai információkat rejtenek magukban.

Mivel Károly Róbert Nápolyból jött Magyarországra, érthető, ha mindenekelőtt onnan számíthatott támogatásra. Ez többféle formában realizálódott. Hosszú éveken át gyakran utaztak Károly Róbert követei Nápolyba, akik beszámoltak a magyarországi viszonyokról, és tanácsokat kaptak a teendőket illetően. Főleg addig volt gyakori a követjárás, amíg élt Károly Róbert nagyapja, II. Károly nápolyi király, vagyis 1309 előtt. A magyarországi követek sorában délvidéki, Nápolyhoz közel fekvő területek nagyuraival (pl. Baboníc Radislav, Šubić Pál) éppen úgy találkozunk, mint a szintén délvidéki magyar területek főpapjaival (pl. István kalocsai érsek, Mihály zágrábi püspök). A követküldés kölcsönös volt. 1307-ből meg éppen arról van hírünk, hogy II. Károly felesége, Árpád-házi Mária nápolyi királyné tervezett személyes magyarországi utat.² A nápolyi uralkodó rendszeresen engedélyezett gabonakivitelt a Nápollyal tengeren szomszédos magyar államterületre, Dalmáciába, ahol Károly Róbertet pártoló nagyurak éltek. Közülük Šubić György lovak (köztük harci ménék) kivitelére nyert engedélyt Nápolyból.³ A Šubićok családjának fejét, Pált II. Károly rendszeres évi apanázzsal, 100 uncia arannyal jutalmazta Károly Róbert iránti hűségéért.⁴ II. Károly közvetlenül is támogatta unokáját: 1301-ben Provence-ban Károly Róbert hadereje számára szedett adót, 1308-ban pedig végrendeletében 2 ezer uncia aranyat hagyott rá.⁵ A nápolyi király 1305. évi oklevele szerint firenzei kereskedők — a Károly Róbert magyarországi ügyeire adott 300 uncia arany fejében — felesége, Mária királyné egy aranykoronáját kapták meg zálogba.⁶ Annak érdekében, hogy Gentilis pápai legátus — II. Károly által fontosnak ítélt — magyarországi követsége 1308-ban sikerrel járjon Károly Róbert érdekében, a nápolyi uralkodó megbízottját küldte Gentiliszhez, és két hajó hadi felszerelésével segítette a pápai követ útját Magyarországra.⁷ II. Károly 1308 elején ugyanis — II. Jakab aragóniai királynak küldött tájékoztatása szerint — úgy vélte: unokája ügye jól áll, hiszen a hosszú időn át Károly Róbert iránt engedetlen főpapok

² KRISTÓ GYULA: Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–II. Bp.–Szeged 1990., 1992. (továbbiakban: Anjou-oklt.) I. 30., 127., 415., 443., 590., 619., 675.; II. 38., 262., 665. szám. (Az alábbiakban a forrásokat rendre ebből a kiadványból idézem, ahonnan a lelőhelyek és a kiadások könnyűszerrel kikereshetők.)

³ Uo. I. 9., 46., 427., 429. szám.

⁴ Uo. I. 55., 249. szám.

⁵ Uo. I. 128.; II. 323. szám.

⁶ Uo. I. 744. szám.

⁷ Uo. II. 308., 322. szám.

és nagyurak elismerték őt királyuknak, s ha Gentilis megérkezik Magyarországra, a további esetleges ellenfelek is megbékélnek.⁸ A nápolyi király ugyan érdemben nem szól bele belső magyar ügyekbe, de két ízben is tudunk arról, hogy V. Kelemen pápánál eljár magyarországi vezető egyháziak érdekében.⁹

Az első szakaszban a leghathatósabb támogatást Károly Róbert a pápától élvezte. Mivel a Nápolyi Királyság pápai hűbérenek számított, a pápák elsőrendű érdeke volt, hogy Magyarország trónjára a nápolyi Anjouk leszármazottja kerüljön. VIII. Bonifác pápa 1301-ben Miklós ostiai és velletri püspököt, V. Kelemen pápa pedig 1308-ban Gentilis bíborost küldte szentszéki követként Magyarországra.¹⁰ Egyik esetben sem kérdéses, hogy a követek dolga Károly Róbert ügyének előmozdítása volt. 1301 szeptemberében II. Jakab aragóniai királyt Velencéből akként tájékoztatták, hogy Miklós szentszéki követként Magyarországon Károlyt igyekszik hatalomba ültetni.¹¹ VIII. Bonifác 1301 októberében rosszallását fejezte ki Vencel cseh király fiának magyar királlyá koronázása miatt, s azt már ekkor jogellenesnek minősítette.¹² Az oklevelek hallgatása¹³ arról tanúskodik, hogy Miklós követ magyarországi működése Károly Róbert ügyében nem hozott frontáttörést. A kortárs magyar krónika — ha nem kis túlzással is — mindenesetre azt írta: amikor Miklós látta, hogy Károly érdekében semmit nem érhet el, visszatért a pápai udvarba.¹⁴ VIII. Bonifác 1302-ben újlag figyelmeztette Vencelt: Mária királyné szerint Magyarország hozzá és unokájához tartozik, majd a római főpap 1303 májusában mint döntőbíró a magyar trón betöltésének vitájában Mária királyné és Károly Róbert javára döntött Vencel és fia ellenében, néhány nappal utóbb pedig Magyarország népét kiközösítés büntetése alatt a Mária és Károly Róbert iránti engedelmességre utasította.¹⁵ 1307-ben V. Kelemen pápa szintén egyértelműen Károly Róbert mellé állt, és eltiltotta Ottó bajor herceget a magyar királyi cím viselésétől.¹⁶ A Kelemen pápa által Magyarországra küldött Gentilis bíboros, szentszéki követ — a körülmények kedvezőbb alakulása miatt is — sokkal többet tett Magyarországon Károly Róbertért, mint néhány évvel korábban Miklós. Rendkívül fontos intézkedések sorozatával¹⁷ elérte, hogy 1310. augusztus 27-én Károly Róbertet jogérvényesen Magyarország királyává koronázták.¹⁸

⁸ Uo. II. 300. szám.

⁹ Uo. II. 197., 198., 731. szám

¹⁰ Uo. I. 40.; II. 201. szám.

¹¹ Uo. I. 69. szám.

¹² Uo. I., 88., 89. szám.

¹³ Vö. uo. I. 96., 103. szám.

¹⁴ EMERICUS SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum. I-II.* Budapestini 1937–1938. (továbbiakban: SRH.) I. 482.

¹⁵ Anjou-oklt. I. 232., 392., 406. szám.

¹⁶ Uo. I. 221. szám.

¹⁷ Uo. II. 482., 494., 501., 668., 790. szám.

¹⁸ SRH. I. 486.

Nápoly és a pápaság mellett a harmadik külső támaszt Károly Róbert számára anyai ágon rokonai, a Habsburgok jelentették. VIII. Bonifác pápa 1303. évi ítéletével egyidejűleg intette és kérte Habsburg Albert római királyt és fiát, Rudolf osztrák herceget, hogy I. Károlynak segítségére legyenek.¹⁹ Ugyanebben az évben hasonló kérést fogalmazott meg Albert római király felé a magyarországi főpapok nevében a váradi és a zenggi püspök.²⁰ 1304. évi adat szerint Károly Róbert szorult helyzetében Albert királyhoz is küldött követet.²¹ Mindezek együttesen azt eredményezték, hogy 1304 augusztusában szövetség jött létre Károly Róbert király és Habsburg Rudolf osztrák herceg között, amelyhez Károly magyarországi hívei is csatlakoztak.²² A megegyezés Vencel cseh király ellen irányult, s rövidesen Albert, Rudolf és Károly Róbert együttesen indított támadást Csehország ellen.²³ A következő években Habsburg Frigyes osztrák herceg állt ki Károly Róbert ügye mellett.²⁴

Az oklevelek azonban nem csupán a tényleges külföldi kapcsolatokról adnak számot, hanem — sajátságos módon — olykor még a belső viszonyokról is a külkapcsolatok tükrében értesülünk. A sok külföldi (nápolyi, pápai, osztrák) támogatás mellett Károly Róbert még 1310-ben is úgy ítélte meg, hogy bent Magyarországon gyenge a támasza. Erre két frappáns adatunk is van. Tudjuk, hogy 1310-et megelőzően tárgyalások folytak Ferdinánd mallorcai király és Károly Róbert testvére, Klemencia házasságáról. 1310-ben azonban Károly arra kérte Róbert nápolyi királyt: ne tegyen újabb lépést e frigy érdekében, ugyanis az a szándéka, hogy Klemenciát Magyarországon adja férjhez valamilyen hozománnyal, s ennek révén támaszhoz juthatna.²⁵ Ugyancsak ez évben Károly azt kérte V. Kelemtől, hogy mivel az ország kormányzásával járó elfoglaltságai nagyon igénybe veszik, a pápa mérsékelje a naponta elmondandó imák és elolvasandó olvasmányok számát.²⁶ Bent Magyarországon az uralkodó legszilárdabb támaszának a kunok számítottak, akik hagyományosan az utolsó Árpád-házi királyoknak is hűségesen szolgáltak. Amikor II. Jakab aragóniai királyt 1301-ben Rómából a magyar állapotokról tájékoztatták, az informátor azt jegyezte fel: Magyarország nagyobb része a cseh királyé, Vencelé, a szicíliai király unokáját, vagyis Károly Róbertet csak a kunok támogatják.²⁷ Osztrák kútfőből tudjuk, hogy Károly Róbert 1304. évi csehországi hadjáratában kunok vonultak fel vele.²⁸ 1301-ben a magyarországi felső klérus nagy része

¹⁹ Anjou-oklt. I. 393., 404., 405. szám.

²⁰ Uo. I. 510., 511. szám.

²¹ Uo. I. 611. szám.

²² Uo. I. 643., 644. szám.

²³ G. H. PERTZ: *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum*. IX. Hannoverae 1834. 660–661.; HIERONYMUS PEZ: *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. I. Lipsiae 1721. (továbbiakban: SRA.) 475–476.; Anjou-oklt. I. 651., 674.; II. 634. szám.

²⁴ Anjou-oklt. II. 65., 66. szám.

²⁵ Uo. II. 779., 821–823. szám.

²⁶ Uo. II. 825., 826. szám.

²⁷ Uo. I. 130. szám.

²⁸ SRA. I. 475–476.

még nem állt Károly Róbert mellett. Ez évben egy érsek és hat püspök ment Csehországba, hogy a magyar királyi koronát Vencelnek ajánlják fel.²⁹ Miklós ostiai és velletri püspök szentszéki követségének legnagyobb eredménye az volt, hogy a vezető egyházi méltóságok többsége felsorakozott Károly Róbert mögött. 1302 szeptemberében már az ország mindkét érseke és további három püspök adott ki oklevelet Károly javára.³⁰ 1303-ban a Károly Róbert-párti főpapok lelkesen közreműködtek abban, hogy VIII. Bonifác pápa Vencel ellenében Károly javára döntő bulláját minél szélesebb körben hirdessék ki az országban.³¹ Ez azonban jelentős tömegeket nem vitt Károly Róbert táborába, hiszen a kortárs magyar krónikából arról értesülünk: az ország nagy része félt az erős pápai támogatást élvező Károlytól, attól, hogy „az ország szabadjai elveszítik szabadságukat az egyház adta király elfogadásával”. Még a vezető egyháziak sem egy csapásra álltak Károly mellé, hiszen 1305-ben két magyarországi püspök végezte el éppen Károly Róbert ellenében Ottó bajor herceg magyar királlyá koronázását.³² Mindenesetre egyházi körökben egyre erősödött Károly Róbert támogatottsága (a káptalanok neki jelentettek, őt ismerték el királynak),³³ s az első szakaszban a klérus tekinthető Károly Róbert legszilárdabb magyarországi támaszának. Ugyancsak fokozatosan terjedt ki Károly fennhatósága a városokra. Kezdetben csak a Nápollyal tengeren szomszédos, magyar uralom alatt álló dalmát városok (Trau, Spalato) ismerték el királyuknak Károly Róbertet,³⁴ de néhány év múltával, olykor fegyveres akció eredményeképpen, Magyarország belsejében fekvő fontos városok (Buda, Kassa) is Károly Róbert hűségére tértek.³⁵ Nem alap nélkül írta II. Károly király 1308-ban II. Jakab aragóniai királynak: engedelmességet tanúsítanak Magyarországon unokája iránt a nevezetesebb (*famosiores*) városok is, amelyek korábban visszautasították uralmát.³⁶

Az első szakaszban a belső magyarországi viszonyok terén a legbonyolultabb képet a nemesség mutatja. Kezdetől fogva Károly Róbert oldalán álltak a délvidéki nagyurak (a Šubićok, a Babonićok, Csák Ugrin), valamint az ország különböző részein élő bizonyos kisebb nemesek. Nehéz (és nem is kell) szabadulni attól a gondolattól, hogy amikor 1300 augusztusában kikötöttek Károly Róbert gályái Spalatóban, egy kellően elő nem készített, kalandor akció vette kezdetét, amely mágnesként vonzotta mindazokat a nemeseket, akik a legkülönbözőbb okok miatt kaphatók voltak kalandokra. Az okok sorában előlegezett jutalom megszolgálása, haszonlesés, személyes sérelmek egyaránt megtalálhatók. 1300-ban nem volt igazi „nápolyi párt” Magyarországon. Károly Róbert táborának menet közben, évről évre gyarapodva szerveződött meg, nem kis mértékben a nápolyi, pápai és osztrák (tehát külső) támogatásnak köszönhetően. Főleg

²⁹ SRH. I. 479–480.

³⁰ Anjou-oklt. I. 279. szám.

³¹ Uo. I. 417., 426., 432–434. szám.

³² SRH. I. 480., 483.

³³ Anjou-oklt. I. 208., 657., 681., 756. szám.

³⁴ Uo. I. 439., 464., 483. szám.

³⁵ SRH. I. 485.; Magyar Országos Levéltár, Budapest, Df. 265 464.

³⁶ Anjou-oklt. II. 300. szám.

az egyházi fenyítékek (kiközösítés és átok) kényszere „győzött meg” sokakat arról, hogy Károlyhoz csatlakozzanak. A kortárs magyar krónika így fogalmazta meg a nemesek érzelmeit: amikor „a holtak tetemeit a temetőkön kívül látták heverni, keserű és felzaklatott lélekkel” fogadták el királyuknak Károly Róbertet, és megkoronázták.³⁷ 1310-ben, a harmadik és immár jogérvényes koronázással lezárult Károly Róbert király „hosszú menetelésének” első szakasza. Úgy tűnt, minden számottevő magyarországi társadalmi erő mögéje állt, elfogadta uralkodójául. A napra pontosan tízéves kaland, amely 1300 augusztusában a spalatói partraszállással kezdődött, és 1310 augusztusában Székesfehérvárott a koronázással zárulni látszott, mintha szerencsés véget ért volna. Ez azonban — mint tudjuk — csalfa látszat volt, amelyre az 1311–1323 közti évek történései alaposan rácafoltak.³⁸

³⁷ SRH. I. 486.

³⁸ Minderre I. KRISTÓ GYULA: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 139–212.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen. Századok 122 (1988) 89–156.; PÁL ENGEL: Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone. In: Die Herren von Güns-Güssing. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Heft 79. Eisenstadt 1989. 85–126.

Gyula Kristó

*SOME DATA TO THE FOREIGN RELATIONS
OF CHARLES ROBERT AS A YOUNG KING*

The study surveys the foreign relations of the Hungarian king, Charles Robert (1301-1342) during the first decade of his reign using the sources published in the first two volumes of the charters of the Angevin-period. Charles Robert was supported most effectively by the popes, but the consolidation of his power was due to Naples and his relatives, the Hapsburgs. The correspondence reveals not only the foreign diplomatic relations, but the domestic situation of Hungary, as well. From these sources it turns out, that in 1301 Charles Robert was supported just by the Cumans, otherwise other layers of the Hungarian society did not help him. However, not much later the clergy became his main supporter in Hungary. In 1308 the most famous Hungarian cities joined his party. Yet even in 1310 Charles Robert regarded his Hungarian camp of supporters weak according to the testimony of two sources. It can be explained so, that the great barons dominating most parts of the country opposed the king or even if recognising him they did not let him rule over their territories.